

TNTL

2

2018 | jaargang 134

Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde

Uitgegeven vanwege de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden

Deel 134 (2018), afl. 2

Uitgeverij Verloren

ISSN 0040-7550 ISBN 978-90-8704-739-9

TNTL verschijnt viermaal per jaar; een jaargang bevat ten minste 320 bladzijden.

Redactie

dr. S. Bax, dr. S. Beeks, dr. C.J. van der Haven, dr. M. Kestemont (webredacteur),
dr. P.H. Moser, dr. F. Van de Velde, dr. H. Van de Velde, dr. M. Veldhuizen,
dr. F.P. Weerman, dr. M. van Zoggel

Redactieraad

dr. B. Besamusca (Utrecht), dr. L.M.E.A. Cornips (Amsterdam), dr. P. Coutt-
nier (Antwerpen), dr. D. De Geest (Leuven), dr. R. Howell (Madison, WI), dr. M.
Hüning (Berlijn), dr. A.B.G.M van Kalmthout (Amsterdam), dr. M. Kemperink
(Groningen), dr. J. Konst (Berlijn), dr. E.J. Krol (Praag), dr. M. van Oostendorp
(Amsterdam), dr. H.-J. Schiewer (Freiburg), dr. A. van Strien (Amsterdam),
dr. M. Van Vaeck (Leuven), dr. B. Vervaeck (Leuven), dr. R. Willemyns (Brussel)

Redactiesecretariaat

Huygens Instituut der KNAW

t.a.v. dr. M. van Zoggel

Postbus 10855

1001 EW Amsterdam

redactiesecretaris@tntl.nl

Abonnementen

Regulier €60,-; studenten en onderzoekers (AIO's & OIO's) €40,-; instellingen
€90,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux
wordt €10,- verzendkosten in rekening gebracht. Losse nummers kosten €15,-.

Uitgever en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

telefoon 035-6859856, e-mail info@verloren.nl

rekening NL44INGB0004489940

Auteursrechten

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

FRANS-WILLEM KORSTEN

De politieke taak van Nederlandse letterkunde

Van natiestaat tot urbaniciteit – van taal als ui naar taal als strijdtoneel

Abstract – The study of Dutch language and literature has had a political function from the very beginning of its institutionalisation, a beginning that is clearly marked by the construction of a democratic nation-state. One question is what has become of such a political function when we consider The Netherlands less as a nation-state and rather as a densely urbanized international centre with urban spokes in all directions. Another question is what has become of the study of Dutch language and literature when the state has been retreating as part of neo-liberal agendas that have deeply influenced the humanities. Instead of lamenting the fact that, nationally, less and less students choose the study of Dutch language and literature we could perhaps better use our energy to think through what a newly formulated political task of this study could be. The article proposes that we consider Dutch language and literature as media by means of which people can meet in conflict, politically speaking.

‘So foul a sky clears not without a storm’

Shakespeare, *The Life and Death of King John*

(Geciteerd in Stefan Zweig, *De wereld van gisteren*)

I Een Nederland om van te houden

September 2016: ik begin met rond de tweehonderd eerstejaars letterenstudenten een collegereeks over Europese literatuur in haar relatie tot politiek. Een van de kernpunten daarin is de aard van geschiedenis, en hoe (on-)maakbaar die is. Aan gezien een hedendaagse politieke kwestie blijkt te zijn dat nationale geschiedschrijving en nationaal besef moeten worden gestimuleerd, vraag ik terzijde of de studenten vinden dat Nederland, nu het eenmaal is gemaakt, moet blijven bestaan. Een dertigtal steekt de hand op. De rest vraag ik wat het alternatief is: opgaan in Europa, één worden met Duitsland, ons verenigen met Vlaanderen? Dat vinden ze allemaal wel prima; waarom niet? Ik vraag ten overvloede wie er zou willen sterven voor het vaderland: twee studenten; kinderen van militairen. Een week later leg ik deze uitkomsten in Rotterdam voor aan internationale studenten. De meerderheid is verbaasd, sommigen verbijsterd. Een Sloveense studente vindt het een bewijs dat ‘deze mensen’ geen benul hebben waar een land voor staat. Ik licht toe dat bijna alle studenten, net als zij, geboren zijn na het gewelddadig uiteenvallen van Joegoslavië tussen 1991 en 1995, maar dat de Nederlandse studenten slechts een vaag idee hebben van de verschrikkingen die daar in korte tijd plaatsvonden: de tweehonderdduizend doden, de geplande, massale verkrachtingen. Voor degenen die er weet van hebben, is het conflict gereduceerd tot een Nederlandse navel: Srebrenica.

Het geringe belang dat de studenten stelden in Nederland, heeft een equivalent in desinteresse voor de Nederlandse taal, zoals dat bleek uit een rapport van de Taalunie uit 2012: ‘Jongeren, de Nederlandse taal en participatie’ (Van der Velden 2012). Blijkbaar zijn ‘Nederland’ en het Nederlands zo vanzelfsprekend dat het geen nader onderhoud behoeft. Het lijkt of een groot deel van de studenten veilig achterop op de fiets zit bij een verzorger die we vaagweg ‘de staat’ kunnen noemen. Waar die fiets heen gaat, is van geen belang zolang het maar veilig is, daar achterop. Dat je zou willen sterven voor je land maakt ze giechelig. De mannelijke erotiek van oorlog in Hölderlins *Hyperion* (1797-1799) is onbekend terrein.¹ Hendrik (‘de grote onleesbare’) Conscience en de roemruchte *Leeuw van Vlaanderen* uit 1838 zijn een curieuze figuur en een vergeten tekst.² Het volkslied ‘Wien Neêrlands bloed door d’aderen vloeit’, dat voor de introductie van het Wilhelmus voor korte tijd het Verenigd Koninkrijk moest binden, van 1817 tot 1830, maar daarna, langer dan het Wilhelmus tot op heden, tot 1932 functioneerde als volkslied voor het Koninkrijk der Nederlanden: het is een lied uit een radicaal andere wereld – een wereld van gisteren.³ Daarnaast, waarom zouden we het Nederlands intensief onderhouden als het Engels ook goed werkt? Jurist Wim Couwenberg zag dat als de bedreiging van de Nederlandse identiteit. Beknopt gaf hij het hele debat dienaangaande weer en beschreef zijn zorg omtrent de omgang met het Nederlands in zowel *Ons Erfdeel* als *Civis Mundi*. Hij sprak in dat verband over ‘taaleuthanasie’ (Couwenberg 2014; Couwenberg 2016).

Zelfs aperte tegenstanders van nationaal besef of van nationale identiteit, zoals auteur Arnon Grunberg, lijken zich te herpositioneren in het hedendaagse krachtenveld, getuige Grunbergs ‘voetnoot’ in *de Volkskrant* van 11 februari 2017:

Lang had extreemrechts het monopolie op vaderlandsliefde. Nu vind ik vaderlandsliefde smerig, maar dat helpt niet. Zij die van vaderlandsliefde houden, gaan rustig door met het bedrijven van die liefde. Er zijn ook mensen die anale seks smerig vinden, maar mensen die daarvan houden gaan er ook gewoon mee door, ook al zijn er hele bevolkingsgroepen tegen anale seks. Het wordt tijd dat weldenkende mensen zich anaal laten ontmaagden voor zover dat niet al is gebeurd, oftewel: vaderlandsliefde bedrijven. Zoals de heer Trump Amerika verzwakt, zo zal de heer Wilders, de pion van Poetin, Nederland verzwakken. Wie Nederland haat en veracht, ondersteunt Geert Wilders, de grote verachter van Nederland. Wie van Nederland houdt, bestrijdt Geert Wilders. Zo eenvoudig is het vandaag. (Grunberg 2017)

1 Zie bijvoorbeeld Simpson 2006.

2 De verschillen tussen Nederland en Vlaanderen mogen eens worden getraceerd aan de hand van wetenschappelijke publicaties en hun bereik. Een verzameling studies over Conscience, *De Grote Onleesbare. Hendrik Conscience herdacht*, werd verzorgd door Kris Humbeek, Kevin Absillis en Janneke Weijermars (2016). Het werd nauwelijks (niet) besproken in Nederland. Eerder verscheen *Hendrik de Veroveraar. De wereld van Conscience / Conscience in de wereld (1812-2012)*, onder redactie van Piet Couutenier en Walter Verschuuren (2013). Het betrof een themanummer van *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Het biedt een indrukwekkend overzicht, maar is ook niet een breed gelezen tijdschrift, terwijl het toch gemakkelijk te vinden is: www-verslagenenmededelingen.be.

3 Wie de melodie en tekst van ‘Wien Neêrlands bloed door d’aderen vloeit’ vergeten is, kan terecht op <https://www.youtube.com/watch?v=Gdyo83o6VjE>; laatst bezocht december 2017.

Sites als GeenStijl, Blog of Reason en Veren of Lood repondeerden, het zal niet verbazen, dat Wilders de waarachtige natie-liefhebber is en Grunberg een kosmopoliet – al eerder scheldnaam voor Jood.⁴ Achter de woordenstrijd over wie de waarachtige liefhebber van het vaderland was, ging het om het soort land dat Nederland is of moet worden zodat men ervan kan houden.⁵ De politieke kernkwestie, die mijn vraag aan de studenten met de voetnoot van Grunberg verbindt, is waar ‘Nederland’ voor staat en of datgene waar het voor staat de moeite van het verdedigen waard is en iets is om van te houden, zelfs als het een ongemakkelijke vorm van liefde betreft. Ik stel de kwestie aan de orde om scherper te krijgen waar het ‘Neerland’ in de Neerlandistiek betekenisvol naar verwijst, en het moge duidelijk zijn dat ‘nationale identiteit’ niet mijn grootste zorg is. Een identiteit verdedig je niet. Het is omgedraaid: uit enigerlei verdediging blijkt waar iemand voor staat en geeft te kennen wat diens identiteit is.

De kernvraag waarom of hoe men zou moeten houden van Nederland is op verschillende manieren aan de orde geweest, ofschoon niet altijd even expliciet gesteld, in relatie tot de Neerlandistiek sinds haar ontstaan in de laat achttiende, vroeg negentiende eeuw. De opkomst van een nationalistisch denken dat zijn weerslag kreeg op het academisch onderwijs in het Nederlands, gaat terug op Matthijs Siegenbeek, als heraut, die bijzonder hoogleraar werd in de ‘Nederduitsche welsprekendheid’ in 1800. Een ander markerend jaar is 1877, met de benoeming van Willem Jonckbloet als regulier hoogleraar in Leiden.⁶ Of we nu het eerste of het tweede ijkpunt nemen: het zijn amper zeven tot vijf generaties. Gedurende die generaties heeft de Neerlandistiek in haar bloeiperiodes steeds een ankerpunt gevonden in de politiek. Terugkijkend op het *TNTL*-nummer uit 2004, ‘Hoe verder?’, samengesteld door Ernst van Alphen en ondergetekende, is dit *politieke* ankerpunt een blinde vlek, en dat geldt zowel voor de uitnodiging als de bijdragen (Van Alphen & Korsten 2004). Aan het eind van de inleiding stelden we toen:

Het zal duidelijk zijn, er valt genoeg te doen. Voor wat betreft de noodzaak van de neerlandistiek: ieder acht die voor zijn of haar eigen vakgebied aanwezig, behalve [...] Fraeters. Zij acht het zeer wel mogelijk dat de neerlandistiek als aparte tak van sport zal verdwijnen – en waarom ook niet? (Van Alphen & Korsten 2004: 296)

Die laatste opmerking klinkt onbekommerd, terwijl ondertussen de noodzaak waar eenieder zo van overtuigd is, niet nader wordt ingevuld. Dat er ‘genoeg te doen’ valt, klopt. Dat geldt altijd wel voor het wetenschappelijke veld. Misschien is een van de problemen van het huidige academisch werk wel dat we zoveel te doen hebben dat kernvragen uit beeld raken.

In de woordenstrijd aangaande de vaderlandsliefde die zich rondom Grunbergs voetnoot afspeelde waren twee niet te veronachtzamen vormen van verlies ook in

4 Zie, bijvoorbeeld, <http://verenoflood.nu/grunberg-als-syndroom-van-links/>.

5 Ik laat hier even terzijde dat er een belangrijke gendercomponent zit in het onderscheid tussen vader- en moederland, zie: <https://onzetaal.nl/taaladvies/moederland-vaderland/>; laatst bezocht december 2017.

6 Voor de nationalistische impuls, zie Honings, Van Kalmthout & Rutten 2018. In het historische veld was daar al eerder Van Sas 2005, dat voortbouwde op Van Sas 1996. De overgang stond ook centraal in Kloek & Mijndhardt 2001, die het, in het kader van mijn argument, al hebben over een ‘hoogontwikkelde stedelijke samenleving’ en een ‘communicatiegemeenschap’ (p. 37, 61).

het spel. Tegenover elkaar stonden partijen waarvan er een het nostalgische verlangen kent naar een verleden dat nooit als zodanig heeft bestaan maar dat een beeld daarvan alsnog in het leven roept, en de ander verlangt naar een Nederland dat zich een beetje verloren voelt in het handhaven van een rechtstaat en dat weerstand weet te bieden aan manipulatie van buitenaf. Beide partijen staan voor radicaal andere vormen van politiek, en voor een radicaal andere invulling van datgene waar Nederland voor staat. De een wil de nationale grenzen sluiten (en beschouwt de Russische president Poetin als een bondgenoot of wordt door hem gebruikt in dat streven). De ander wil de grenzen openen, maar heeft dan wel een weerbaar land nodig tegen de machtspolitiek van iemand die niet alleen Nederland, maar ook Europa wil destabiliseren.

Terugkijkend maar met een oog op heden en toekomst, wil ik de vraag die miste in het *TNTL*-nummer van 2004 centraal stellen: de *politieke*. Hoe staat de Neerlandistiek in het hedendaagse politieke krachtenveld? Moet ze zich daar wel toe verhouden? Laat ik mijn antwoord verklappen. Ja, dat ligt in de lijn als de Neerlandistiek zich wil houden aan de politieke opdracht die haar hele bestaan mogelijk heeft gemaakt; dat kan als de Neerlandistiek maatschappelijk relevant wil blijven.

2 Allegorie voor de Neerlandistiek: het Franse platteland

Het Nijmeegse symposium dat in maart 2017 terugblikte op het *TNTL*-speciaalnummer uit 2004, kreeg als titel: ‘Dreef de zwarte bui schaduwend voorbij?’ Dat was een allegorische titel, waarop het motto boven dit artikel een antwoord geeft: ‘So foul a sky clears not without a storm’. Het komt uit Shakespeares *The Life and Death of King John* en ik vond het geciteerd in Stefan Zweigs *De wereld van gisteren*. Dat is een niet-allegorische titel voor een boek dat het dramatische verlies van een wereld betreurt. Aangezien de titel van het Nijmeegse symposium allegorisch was, ben ik geneigd tot een allegorisch antwoord – terzijde latend dat een discipline die zich steeds opnieuw de vraag moet stellen hoe het er mee staat, daar misschien gewoon eens mee moet ophouden of haar lot moet omarmen.⁷ Laat ik de vraag naar het al dan niet voorbijrijden van die ‘zwarte bui’ beantwoorden aan de hand van een nieuwe werkelijkheid die allegorisch kan worden gelezen.

Ik wandelde zomer 2016 in Frankrijk een deel van een slechts nog als erfgoed bestaande pelgrimsroute die leidt naar Santiago di Compostella; een route die startpunten kent door heel Europa, ook in Nederland. Op een tocht van vierhonderd kilometer richting Limoges bleek de recent geredigeerde Franse gids met vaste frequentie achterhaald. Waar een *alimentation* was, of althans een plek waar je eten en drinken kon kopen, was die opgeheven. Waar een opstapplaats voor de bus lag, moest je een dag van tevoren bellen zodat een bus je verzekerd kon vervoeren; anders kwam ie niet, of kwam wel maar stopte niet. Dat restaurant-hotel moest hier zijn – toch? Het stond inderdaad nog wel gebladderd op de gevel,

7 In het *TNTL*-speciaalnummer van 2004 (p. 289-290) herhaalden we de uitnodigingstekst, die aanving met: ‘De afgelopen tien jaar is tot vervelens toe de dood vastgesteld van bepaalde media of van praktijken die tot dan toe een stuwende kracht in de cultuur hadden gevormd.’ In dat kader vroegen we ons af of de Neerlandistiek niet ‘dood’ was. Het feit dat we dertien jaar later alweer kijken of de dood nadert dan wel of er nog leven is, lijkt me teken op zich.

maar de ongewassen ruiten en scheef hangende gordijnen gingen naadloos over in gestapelde stoelen op een stoffige vloer. Het werd een vakantie met onverwachte slaappleaatsen, inclusief die op een gestaag leeglopend luchtbed onder een enkel dekentje in de koudste nacht van de zomer in honderd jaar. Sprekend met mensen uit de streken zelf, maar ook met Parijse vrienden, hoorde ik meerdere keren dezelfde metafoor: ‘la *désertification* rurale’, ofwel ‘de verwoestijning van het Franse platteland’ – in dit geval geen kwestie van ‘bodem’, maar de sociaal-culturele grond van het Franse bestel.

De trek naar de stad is een mondiaal fenomeen, en is in Frankrijk versterkt door een convenant tussen de centralistische regering en de grote supermarktketens die met hun *airconditioned* hallen de plaatselijke bakkers, groentemannen, schoenmakers, slaggers, en sigarenhandelaren om zeep hielpen en de sociale kern van dorpen en stadjes vacuüm zogen. Meer dan tachtig procent van de Fransen woont in urbaan gebied en kranten melden dat kleinere steden nu ook de noodklok beginnen te luiden, omdat hun een vergelijkbaar lot van leegloop wacht. Dat betreft bijvoorbeeld de stad Nevers, misschien bekend als een middeleeuws juweel, of uit Alain Resnais’ film *Hiroshima mon amour* (1959) op basis van het script van Marguerite Duras. Nevers telt iets minder dan veertigduizend inwoners. Het Nederlandse Tiel heeft er evenveel, en Oss heeft ruim het dubbele, en dat zijn bepaald geen steden die bedreigd worden door leegloop. Terneuzen, de grootste stad in Zeeuws-Vlaanderen, met vijfenvijftigduizend inwoners, begint wel een eenzame kern te worden in leeglopend gebied.

Het leeglopende Franse platteland is gemakkelijk allegorisch te duiden als de stand van zaken in de Neerlandistiek. De pelgrimsroute van de Neerlandistiek die ooit naar een cultureel of een spiritueel eindpunt leidde, is inmiddels een route die zo’n einddoel ontbeert, en zij wordt ook niet langer gebruikt door grote groepen gelovigen, maar door een kleine club jongeren die misschien nog van lezen houdt en een iets grotere groep zestigplussers met tijd om te lezen. De academische studie van de Nederlandse letteren wordt gevoed door een middelbaar onderwijs waarin 7 (zegge zeven) daadwerkelijk gelezen literaire werken in het hoger algemeen vormend onderwijs nauwelijks of niet haalbaar zijn. In januari 2016 werden de canonieke wateren nog weer eens beroerd door Christiaan Weijts (2016), die probeerde met de titel ‘Die boekenlijst is misdadig, fuck de canon’ en die zijn respons kreeg van, onder anderen, Michelle van Dijk (2016) en Marc van Oostendorp (2016). Eerder leidde het canon-streven, financieel rijkelijk ondersteund en onder leiding van niemand minder dan Frits van Oostrom, tot vijftig canonieke vensters. Echter, toen PvdA-minister Plasterk die canonvensters officieel invoerde, in 2007, gebeurde dit zonder werkelijke financiële of waarachtige, dat wil zeggen *blijvende* cultuurpolitieke ondersteuning. Wat het onderwijs betreft liggen die canonvensters inmiddels ofwel in de opslag, of ze zijn hapsnap ingebouwd in het fragmentarisch bouwsel van geschiedonderwijs, waarvan de commissie Schnabel recentelijk vond dat het, denkend aan 2032, wel kan worden opgeheven als onafhankelijk vak.⁸ De canon is inmiddels officieel ondergebracht bij het Openluchtmuseum Arnhem, dat niet meteen doet denken aan Nederlands meest

8 *Ons onderwijs 2032: Eindadvies*. <http://onsonderwijs2032.nl/wp-content/uploads/2016/01/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>.

aantrekkelijke of vernieuwende museum, al doet het museum zijn best de Canon van Nederland interactief te maken.⁹ De energieke inzet van het museum hield vakdocenten uit de verzamelde universiteiten niet tegen om per manifest ‘bewuste geletterdheid’ te propageren, daarmee ongelukkigerwijs suggererend dat dit was om ‘onbewuste geletterdheid’ te keren.¹⁰ In dit geval ging dat vergezeld van een (uitgebreid) praktisch plan. *De facto* kwam dat neer op massale en grondige bijscholing van docenten Nederlands. Ook hier weer gold dat de benodigde gelden om de staat van het taal- en letterenonderwijs in de moedertaal werkelijk naar een hoger plan te tillen op alle niveaus van het onderwijs opnieuw ontbraken; en ze ontbreken nog steeds.

Degenen die niet van cultuurpessimisme houden, kunnen hun allegorische toevlucht zoeken bij een neo-humanistische reactie à la Martha Nussbaum. Die gaan dan samen met haar de woestijn weer vruchtbaar maken. De studie van Letteren en Cultuur is immers ‘intrinsiek belangrijk’, ‘maakt de democratie mogelijk’ en ‘voedt een kosmopolitische houding van empathie’. Ik refereer aan studies als *Cultivating Humanity* (1997) en *Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities* (2010, alweer ge-updatet in 2016 vanwege de onstuitbare ontwikkelingen). Als onderdeel van de geesteswetenschappen is het Nederlands letterkundige veld dan van wezenlijk belang. Het is een visie die in kringen van hooggestemde naturen met instemming wordt ontvangen, getuige ook dat pleidooi voor ‘bewuste geletterdheid’. En laat ik me corrigeren: sarcasme is hier misplaatst. Slecht onderwijs in taal en letteren treft vooraleerst de lagere sociale klassen en berooft ze van de mogelijkheid tot emancipatie, berooft ze van een basale weerbaarheid, in woord en geschrift. In deze context is sarcasme dan wel weer ter zake wanneer betrokkenheid onder het genot van bitterballen wordt beleden maar niet in praktijk wordt gebracht, met het prijskaartje dat daarbij hoort.

Wat de Nederlandse maatschappij stabiliteit en richting geeft, is voor een belangrijk deel de taal, het Nederlands. Opnieuw geldt dan de vraag: wat voor *soort* Nederlands moet dat wezen? En wat houden die maatschappelijke stabiliteit en richting nu precies in? Vraagt het, bijvoorbeeld, afgedwongen integratie in het kader waarvan iedereen Nederlands moet leren, of is het eerder van belang ‘de boel bij elkaar te houden’?¹¹ Trouwens, wat de maatschappij evengoed bij elkaar houdt, is een goed functionerende consumptiemachinerie. Of wat Nederland bijeenhoudt is een rechtstaat, al heeft die betere tijden gekend. Misschien ook is de maatschappelijke binding een gevolg van gedeelde praktijken van samenleven in dichtbevolkte urbane gebieden die eeuwen teruggaan, waarbij enkele malen die samenleving op de rand van, of in reële burgeroorlog verkeerde. Het is een kunst

9 Zie https://www.openluchtmuseum.nl/uitgelicht/canon-van-nederland?gclid=EAIaIQobChMIxpfOsJLO2gIV28qyCh3DTwSwEAAYASAAEgLfD_BwE.

10 <https://vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pdf>; de onderbouwing van het manifest vindt de lezer, virtueel vuistdik, hier: <https://vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/2016/01/Dossier-Bewuste-Geletterdheid.docx>.

11 De voormalige rector magnificus en staatssecretaris (tweemaal zelfs) ving met deze zinsnede zijn ambt als burgemeester aan in 2000 (<https://www.volkskrant.nl/archief/cohen-wil-vooral-de-boel-bij-elkaar-houden~a559482/>). De frase werd de titel van een bundel essays over bestuurskunde uit 2006 (Huitema e.a. 2006), en Cohen herhaalde haar nog eens in 2015, toen hij inmiddels partijleider van de PvdA was geworden en dat na twee jaar op had moeten geven, in een interview met het *Financieel Dagblad*, zie <https://fd.nl/profiel/1139382/natuurlijk-moeten-we-de-boel-bij-elkaar-houden>.

in vrede samen te leven en het accepteren van verschil (en van een zekere urbane onverschilligheid ten opzichte van elkaar) is in dat verband een beter recept dat afgedwongen integratie.

Een politiek pijnpunt heden ten dage is of het enkel en alleen de negentiende-eeuwse constructie van gemeenschappelijkheid moet zijn, in de vorm van de natiestaat, die nationale cultuur tot de kern van de politieke gemeenschap maakt. De nostalgie daarnaar is niet uitsluitend een rechtse fetisj, getuige het pleidooi in juni 2006 van de voorman van de Socialistische Partij (sp), Jan Marijnissen, voor de canonieke vensters en het Nationaal Historisch Museum. Dat museum bleek een onderwerp van Groot Nationaal Belang en werd dan ook door het toenmalige kabinet overgenomen. Niet meer dan vier jaar later, na een gepassioneerd begin, werd het koeltjes ontmanteld, op 27 oktober 2010, door staatssecretaris Cultuur Halbe Zijlstra. Als om het gat te vullen wordt recentelijk door mensen van allerlei signatuur geroepen om hernieuwde *Bildung*, ook zo'n negentiende-eeuws begrip.¹² De restaurateurs slaan in dit geval over dat *Bildung* diepgaand nationalistisch en koloniaal was. De *gebildete* Duitse elite en de al even beschaafde elites van de rest van Europa slachtten elkaar niet alleen met overtuiging af op de Vlaamse velden, ze realiseerden ook elders hun slachtpartijen in de naam van beschaving. Of beter: zij die door *Bildung* hoogstaand waren geworden, gaven veelal opdracht aan arme en minder goed *gebildete* jongens om elkaar of anderen massaal af te slachten, in de waan dat ze hun leven gaven voor het geliefde vaderland.

Nog eenmaal terug naar mijn allegorie: als we de allegorische lezing van de verwoestijning van het Franse platteland nog even doorzetten, dan ligt een vergelijking tussen de supergekoelde Franse supermarkten en *coole* superstudies voor de hand. Het gaat om studies als algemene letteren, cultuurstudies, theaterstudies, filmstudies, communicatiestudies, mediastudies, of de Engelstalige 'Literary and cultural analysis BA' aan de UvA. Het koel of cool zijn is geen garantie voor succes overigens: de 'Literature and society BA' aan de VU had een vliegende start, maar verwijlt al weer in de middenmoot. Wel is er een relatie tussen die grote studies en de terugloop in de Neerlandistiek in de afgelopen vier decennia. Ik begon mijn studie Nederlands in Utrecht in 1977 met tweehonderdvijftig eerstejaars, en dat was landelijk regulier, bij alle klassieke universiteiten. Vanaf eind jaren tachtig ging het, als betrof het Dantes afdaling in de hel, een ring lager, en nog een, en nog een, en nog een. Veertig jaar later is het landelijk *totaal* gezakt tot beneden de tweehonderd; in 2017 ontweken we ternauwernood de ondergrens van honderdvijftig eerstejaars Nederlands *landelijk*. Het smaldeel van eerstejaars studenten letteren schommelt dan landelijk rond de vijfenzeventig. Dat is niet direct reden tot zorg. In een optimistisch licht valt op dat studies die zich ofwel in het Nederlands of het Engels op enigerlei wijze verhouden tot taal of cultuur inmiddels duizenden studenten landelijk tellen, en dat is meer dan het totaal aantal studenten van de verenigde studies Neerlandistiek vijfen-

12 Dat gebeurde bijvoorbeeld door het NIVOZ, *Nederlands Instituut voor Onderwijs- en Opvoedingszaken*; zie <http://nivoz.nl/artikelen/bildung-wat-betekent-dat-nu/>. Het gebeurde door de Algemene Vereniging Schoolleiders (AVS); zie <http://www.avs.nl/>, in het bijzonder: <http://www.avs.nl/cel/bildung> of <https://www.avs.nl/sites/default/files/documenten/artikelen/Manifest%20Bildung.pdf>. Er is inmiddels zelfs een Bildung Academie: <http://debildungacademie.nl/beweging/>. Daar wordt gesteld: 'Daarom zijn we niet alleen een organisatie, we zijn een beweging.' Bon.

dertig jaar terug. Vraag is alleen of die hoogopgeleiden Nederlands mogen gaan geven. Bij het Leidse ICLON kan dat alleen als je Nederlands hebt gestudeerd, bijvoorbeeld.

Uitgaande van de cijfers constateer ik dat de studie Nederlands en die der Nederlandse letteren er politiek en maatschappelijk gezien niet zo heel erg meer toe doet. Op de vraag of dat erg is, antwoordde Veerle Fraeters in 2004: ‘Welnee.’¹³ Kan die studie dus worden opgeheven of misschien terugkeren naar haar oerstaat als bijvak? Of is er een relevante, meer centrale en politieke taak voor deze studie weggelegd in de eenentwintigste eeuw? De werkelijke politieke kernkwestie vervat in mijn allegorie is in het geheel niet allegorisch, maar een mondiaal feit. Wereldwijd hebben urbane centra een grotere aantrekkingskracht dan het platteland. Daardoor is, zeker in Nederland, de aard van de natiestaat veranderd. Impliceert dit dan niet ook dat de functie van de Neerlandistiek daarmee is veranderd?

3 Urbaniciteit en de rol van het Nederlands daarin

De voormalige randstad, een naam verzonnen vóór de Tweede Wereldoorlog, gaf aan dat een groot agrarisch gebied omringd werd door stad, waarbuiten ook weer een groot agrarisch gebied lag. Dat zogeheten groene hart is nu gefragmenteerd groen, of het is overwoekerd door een dicht urbaan vlechtwerk: de *sprawl* van buitenwijken en rommelige industrieterreinen. Wat ooit randstad was, is een rad geworden met dikke spaken richting clusters: het zuidelijke – Dordrecht/Tilburg/Eindhoven; het oostelijke – Arnhem/Nijmegen; het noordelijke – Alkmaar/Almere/Lelystad. Blijft het westen over. Dat wordt in toenemende mate ingevuld met windparken die een dikke stroomspaaak hebben naar dat urbane netwerk en waarvan al wordt verkend in hoeverre daar niet nieuwe urbane clusters kunnen worden gebouwd.¹⁴ Terwijl de spoorwegen de aard en functie kregen van een metrosysteem, terwijl de haven van Rotterdam (nog steeds een internationale toppe) gezelschap kreeg van een van de grootste luchthavens ter wereld, veranderde de rest van Nederland in omringend land. Het gaat me hierbij niet om een *kloof* tussen Randstad en de rest. Daarentrent ontstond toevallig een van die vele discussie-erupties in november 2017, waarin die kloof meteen maar een fopkloof werd genoemd.¹⁵ Ik bedoel het onderscheid beschrijvend. Als Nederlands urbane hart een rad is ge-

13 In Fraeters' woorden (2014): 'Impliceert dit alles de dood van de (medio-)neerlandistiek? Wel, op termijn natuurlijk wel. Alles wat geboren is, moet sterven, en deze natuurwet geldt ook voor wetenschappelijke disciplines. Binnen die laatste categorie van menselijke creaties zal de neerlandistiek een eerder kleinschalig organisme zijn geweest.'

14 Wouter van Dieren is maar een van de aanjagers, zie <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/09/27/de-hoogste-tijd-om-een-nieuwe-kustlijn-te-bouwen-13219746-a1575052>. Zie ook <https://www.visionair.nl/politiek-en-maatschappij/nederland/hoe-kunnen-de-lage-landen-voor-de-kust-een-stad-bouwen-deel-2-nederland/>. Adriaan Geuze van het bekende architectenbureau West 8 bepleit eilanden voor de kust vanuit een natuurverlangen en werd geholpen door CDA-kamerlid en staatssecretaris Joop Atsma; zie bijvoorbeeld Warnar Oosterbaan, <https://www.nrc.nl/nieuws/2007/11/10/ze-kunnen-het-ze-willen-het-een-nieuw-huzarenstukje-11426731-a983955>. Daarin komt ook Mirjam de Rijk, directeur van Natuur en Milieu, aan het woord die het bouwen van eilanden in de zee vooral beziet als jongensdroom.

15 Voor een overzicht, zie: <https://decorrespondent.nl/7655/zo-dichten-we-de-kloof-tussen-de-randstad-en-de-rest/678353374875-f2d775c1>.

worden, dan is het, in plaats van randstad, handiger te gaan spreken van ringland. Architectuurgigant Rem Koolhaas, die overal in de wereld iconische gebouwen neerzette in urbane massacentra, stelde:

Het is inmiddels een cliché dat meer dan de helft van de wereldbevolking in de stad woont. Dat roept bij mij de vraag op: wat gebeurt er met de streken die achtergelaten worden? Die zijn toch een soort stiefkindjes. Er liggen daar totaal abstracte industriële plakken. Er is nooit zorgvuldig naar gekeken. Het platteland bevindt zich op een interessant kantelpunt. (De Lange 2013)

Koolhaas heeft zijn gehele carrière graag daar bewogen waar weinig anderen bewegen. Onderwijl zijn de door hem gekozen termen ‘achtergelaten’ en ‘stiefkindjes’ ter zake, en duiden die alsnog een hiërarchie aan. Het is overigens niet dat er een principieel verschil bestaat tussen platteland en stad in de context van mondiale dynamiek, zoals Koolhaas meteen benadrukt. Die dynamiek is overal voelbaar en zichtbaar. Hoe dan ook: de Nederlandse Deltametropool – de voormalige randstad – is met zeven miljoen inwoners een van de grotere metropolen van Europa. Tellen we daar de noord-, oost-, en zuidkabels bij op, dan komen we uit boven de tien miljoen. Dat is op een totaal van zeventien miljoen inwoners een dominant geheel. Economisch behoort dit urbane netwerk tot de top 5 van Europa.¹⁶ Ecologisch gezien is het een afzonderlijk ‘urbaan district’.¹⁷ In België is de ‘Vlaamse ruit’ een vergelijkbare maar minder dichte *conurbatie*: Antwerpen, Gent, Brussel, Leuven – vijf miljoen inwoners op een totaal van iets meer dan elf miljoen. Geen terzijde: wat die achtergelaten, stiefkinderlijke regio’s betreft: in 2014 stond 40% van de Nederlandse gemeenten op krimp, in 2013 was dat 50%.¹⁸ In 2015 bleek de krimp van ringland Nederland opeens afgenomen. Dat kwam, ironisch genoeg voor hen die een nationalistische cultuurpolitiek bepleiten, door de instroom en bewuste verspreiding van tweehonderdduizend immigranten.

De urbanisering van Nederland is in de Neerlandistiek thematisch aangekaart, voornamelijk als een multiculturele kwestie. Toch is de mondiale ontwikkeling van vergaande urbanisering niet zomaar thema, zoals Arjan Appadurai beargumenteerde in *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Modernization* (1990). In een debat in Amsterdam, januari 2004, verweet Paul Scheffer Appadurai dat zijn pleidooi voor stadspatriottisme moest leiden tot een fragmentatie van de samenleving, omdat het contract tussen voorouders en nageslacht dat in de natie is belichaamd (een gedachte van Edmund Burke) daarmee wordt verbroken.¹⁹ We kunnen ons allicht verliezen in schefferiaanse drama’s en angsten, met voorouders en erflaters als nationaal-historische fetisj. Of we kunnen zeggen: ‘Oehlala, Koolhaas vindt het een cliché!’ Dat laat onverlet dat in 1950 wereldwijd rond zeventien miljoen mensen in urbane centra woonden. Zes decennia later is dat verviervoudigd: boven de vier miljard in 2014 – 54% van de wereldbevolking. Terwijl de wereldbevolking met een factor 3 groeide, groeide de urbanisering met bij-

16 Naar de gegevens van 2016 zou de Deltametropool op plaats 5 hebben moeten staan, na Parijs, voor Madrid; zie https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_grootste_metropolen_in_Europa.

17 Zie de site van urbaan ecooloog Ton Denters; https://twitter.com/urbane_natuur.

18 ‘Veel minder gemeenten met krimp in 2015’ (NRC 2 april 2016); <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/02/04/veel-minder-gemeenten-met-krimp-in-2015-a1409605>.

19 Zie: <https://www.groene.nl/artikel/liever-de-stad-dan-de-natie>.

na een factor 6. De vraag is hoe de Neerlandistiek zich hiertoe politiek verhoudt, wanneer ‘Nederland’ – of Vlaanderen – een entiteit is geworden die zich kenmerkt door de spanning tussen een geconcentreerd internationaal urbaan netwerk met een hoogst diverse populatie en een ring daaromheen met interessant, maar ook ‘achtergelaten’ land: agrarisch, deels stedelijk, maar zeker niet *urbaan* gebied. Dat is niet de enige politieke vraag. De Amerikaanse politicoloog Benjamin Barber schreef twee belangrijke studies over de verschuiving van politieke slagkracht van staat naar stad: *If Mayors Ruled the World. Dysfunctional Nations, Rising Cities* (2013) en *Cool Cities. Urban Sovereignty and the Fix for Global Warming* (2017).

De Deltametropool is distinctief Nederlands, net zoals Parijs distinctief Frans is, de nummer 1 van Europa, Moskou, distinctief Russisch is, en de Vlaamse ruit distinctief Belgisch. Zowel in Nederland als België is echter het urbane netwerk niet langer het kroonjuweel of sluitstuk van een natiestaat. De Deltametropool is een van die centra waar internationale stromen doorheen gaan, van allerlei aard. Leo Lucassen, een van de deskundigen op het gebied van migratie, benoemde de migratoire stromen als ‘urbaan ademen’.²⁰ Mensen uit andere continenten zoeken Europa niet vanwege idyllische plattelandsrust, ook al worden ze daarnaar toe gedistribueerd. Ze willen ademen in de urbane centra. Vol bleek het Frankrijk waar wij wandelden bepaald niet, en dat kwam omdat een merendeel van de mensen naar de urbane centra trok. Fransen en nieuw-Fransen van welke herkomst ook willen daarheen om er te leven. Het is die nieuwe status van de urbane centra die heeft geleid tot de conceptualisering van een nieuw soort burgerschap: niet zozeer de staatsburger, maar de ‘citadin’.

Citadin is een term die sinds de late jaren zestig, beginnend met een studie getiteld *Le droit à la ville – Het recht op de stad*, werd uitgewerkt door de Franse filosoof en socioloog Henri Lefebvre. Dit recht op de stad betreft niet zozeer inwoners van natiestaten. Die hebben immers hun natiestaat. Het betreft alle inwoners van de stad, waar vandaan ook. Waar het Nederlandse ‘burger’ teruggaat op het Franse *bourg*, een omsloten en verdedigbare burcht, gaat citadin terug op *cité* dat weer teruggaat op *civitas*: een open staat.²¹ Appadurai schetste de hedendaagse aard daarvan door niet de burchtachtige natiestaat als dominant model te nemen, maar ‘-scapes’: *ethnoscapes*, *mediascapes*, *technoscapes*, *finanscapes* en *ideoscapes*. In dit nieuwe krachtenveld is het recht op de stad onderwerp van een politieke strijd, niet slechts in Frankrijk, maar in geheel Europa, en mondiaal. Het is een strijd die zijn beslag nog niet heeft gekregen, omdat die gaat om een andere politieke invulling van de burger, die staatsburgerschap combineert, of juist niet, met dat van *urbaan subject*.

Lefebvre maakt overigens ook het onderscheid tussen ‘cité’ of ‘stad’ en ‘het urbane’. Etymologisch gezien gaat het eerste terug op een soort van samenleving en het tweede op een gebied waarbinnen een *houding* of *stijl* centraal staat. Het is een nieuwe versie van het door de Duitse socioloog Ferdinand Tönnies in 1887 geïnitieerde verschil tussen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*, waarbij de een zich kenmerkt door een *Wesenwille* (een kwestie van aard) en het tweede door een *Kür-*

20 Zie bijvoorbeeld: <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/04/23/kom-maar-migranten-1487500-a1357894>.

21 Over dit onderscheid zie bijvoorbeeld de bijdragen in James Holston (ed.), *Cities and Citizenship*. Duke University Press, 1996.

wille (een kwestie van keuze). Tönnies schreef zijn studie om zich te verhouden tot de toen heersende *Großstadtfeindschaft* en *Agrarromantik*: de vijandigheid aangaande het urbane leven en de verheerlijking van de landelijke natuur. Honderdveertig jaar later zijn de vijandigheid tegen het internationaal georiënteerde urbane centrum en de verheerlijking van het platteland nog steeds actueel. Naar de aard van het Nederlandse urbane netwerk en de durf om die verder te laten uitgroeien verrichte geograaf Zef Hemel de afgelopen jaren studie. Een veelzeggende titel in dat verband was ‘Voorbij antistedelijke sentimenten: naar een nieuwe grootstedelijke Europese familie’ (Hemel 2015). Opnieuw: wat is de rol van het Nederlands en van de Neerlandistiek in relatie tot die urbane centra en dat spanningsveld tussen internationale urbaniteit en een meer nationalistische hang naar – letterlijk en figuurlijk – ‘landelijkheid’?

4 Nederlands als kern van cultuurpolitiek of als politieke taal

Op 12 maart 2017 zond de VPRO een aflevering uit onder de kop ‘WIJ-samenleving’. Het thema was: ‘Hoe wordt er politiek bedreven in een stad waar het politieke midden steeds verder lijkt af te brokkelen?’ Dit politieke midden was voor meer dan een eeuw een vanzelfsprekend Nederlands midden. De aflevering inspireerde me door de taal die deelnemers van zeer verschillende etnische komaf bij vlagen eloquent en politiek gebruikten. In dat verband kan ik de kwestie van de politieke rol van de studie van het Nederlands heel eenvoudig stellen aan de hand van twee nadere vragen:

- 1) Wat kunnen mensen méér doordat ze het Nederlands goed beheersen?
- 2) Is het Nederlands nog de taal die een ‘wij’ tot collectief maakt, of is het een taal vol met accenten, spanningen, en verschillen; kortom een taal vol strijd?

Bijvoorbeeld de Nederlandse muzikale *scene* van *rap*- of *spoken word*-artiesten, ontkent het eerste en is een sprekende illustratie van het tweede. De gemeenschapsvormende werking van *spoken word* teksten accordeert soms nog met het idee van één ‘Neerland’, maar vaker staan die teksten, thematisch en talig, op gespannen voet met het construct van één Nederlandse natie en taal – of stellen ze beide ter discussie doordat ze eerder kiezen voor kleinere collectieven.

In dit verband is het zinnig nog eens terug te gaan naar politieke taak van de eerder gemelde, eerst ingestelde leerstoel in Nederlandse welsprekendheid. Dit is wat Joost Kloek en Wijnand Mijnhardt dienaangaande melden:

Volgens de overlevering zou de instelling van het eerste professoraat in de Nederlandse taal- en letterkunde een onmiddellijk gevolg zijn geweest van de omwenteling van 1795, toen de Staten-Generaal werden vervangen door de Nationale Vergadering van Burger-Representanten. De Staten-zittingen waren besloten geweest, de nieuwe volksvertegenwoordigers beraadslaagden in het openbaar. Zo kon een kritisch publiek niet alleen de debatten op de voet volgen, maar kon het ook constateren hoe weinig beschaafd de taal van vele afgevaardigden was en hoe schamel hun welsprekendheid. Het taalgebruik weerspiegelde de sociale en regionale verscheidenheid van de afgevaardigden en klonk daarmee de Hollandse bovenlaag vaak rauw en onverzorgd of zelfs kluchtig in de oren. Voor het eerst

zou men zich hebben gerealiseerd dat er dan wel al geruime tijd een goeddeels gestandaardiseerde schrijftaal mocht bestaan, maar dat in de ene en ondeelbare nieuwe Bataafse Republiek de gesproken taal nog een bonte verscheidenheid van uitspraak, woordvormen en zinsconstructies kende. Om dit probleem radicaal op te lossen zou men besloten hebben een leerstoel voor het Nederlands in te richten en wel aan de meest Hollandse, dus de Leidse Universiteit. (Kloek & Mijnhart 2001: 429-430)

In zekere zin spiegelt dit fragment de huidige situatie, maar dan is ‘spiegelen’ bedoeld in een antithetische zin. Die ene en ondeelbare republiek, of democratie, is er al. Waar het nu om gaat is juist *meer* recht doen aan de verschillen – sociaal, regionaal, religieus of cultureel – in die ondeelbare en gevestigde entiteit. Waar het om gaat is Nederland te verklaren tot iets dat veel meer is dan de eenheid van de ‘bovenlaag’-elite.

In dit kader is mijn term ‘politiek’ niet pars pro toto voor ‘Den Haag’ of ‘Brussel’, laat staan een indicatie voor passerende ministers of staatssecretarissen met leuke ideetjes. Politiek duidt de alledaagse strijd aan om verschillende werelden mogelijk te maken, om een bepaald soort van leven vorm te geven, en dat accordeert met wat denkers als Chantal Mouffe ontwikkelden in studies als *On the Political* (2005) en *Agonistics. Thinking the world politically* (2013), of Jacques Rancière, met *Ten theses on politics* (2001) en *Dissensus. On Politics and Aesthetics* (2010). Politiek is dan een aanduiding voor de manier waarop mensen zich met hun wereld realiseren of actualiseren, hoe ze zich emanciperen, of verzetten tegen vormen van overheersing. Dat kan een overheersing zijn door een politieke beroepsklasse die zichzelf heeft uitgeroepen tot de uitverkoren representanten van de staat, of door een economisch bestel dat onder het mom van maximale zelfontplooiing het totale leven op deze planeet, van mensen en alle andere wezens, precair maakt. Cultuur neemt aan die strijd deel, of sterker: maakt die mogelijk. Cultuur *kan* dus verwijzen naar een dominante ‘nationale’ cultuur, maar evengoed naar de verschillende culturen die in, of buiten, of naast die dominante cultuur vorm krijgen. In dat kader is het hedendaagse Nederlands deels een taal die door voorouders op nageslacht wordt overgedragen, maar zeker ook een taal die een attitude belichaamt die *verschil* mogelijk maakt, in niet-aflatende dialogen en vormen van discursieve strijd die niet gericht zijn op, en niet kunnen of hoeven komen tot ultieme consensus, belichaamd in een ‘nationale identiteit’, of een eenvormige nationale taal.

Natuurlijk kan de Neerlandistiek nog lange tijd de Nederlandse taal en cultuur bestuderen en propageren conform haar negentiende-eeuwse politieke opdracht, of dat nu is als een veilige vorm van al dan niet verkapt erfgoedbeheer of een minder veilige vorm van nieuwe cultuurpolitiek die alle verschillen onderwerpt aan een nieuwe nationale en uniforme identiteit. Als het om erfgoed gaat kunnen we daar een moderne air aan geven door digitalisering: de *digital humanities*, die politiek gezien een beperkte relevantie hebben. Als het om een nieuwe, afgedwongen nationale identiteit gaat, kan dat overigens ook heel goed via digitale media. In dat geval helpt het om te zien wat er in China, Turkije, of Rusland gaande is, waar vormen van censuur worden ingezet die elke tegenstem moeten smoren.

De Neerlandistiek kan zich ook proberen te verhouden tot een urbane attitude of stijl, in een maatschappelijke dynamiek die het Nederlands als de taal van een

levendige politiek mogelijk maakt, die de Nederlandse letteren beziet vanuit de spanningen tussen culturele posities, tussen regio's, in relatie tot de onverenigbaarheid van werelden. Die onverenigbaarheid van *politieke* werelden is alleen werkbaar binnen de kaders van een samenleving. Het gaat dan niet langer om het Nederlands als een *standaard* die de kern uitmaakt van een cultuurpolitiek en waarin die taal metaforisch functioneert als een ui. In de woorden van de Taalunie:

Om te beginnen is er een kern, de standaardtaal zonder meer, die bestaat uit woorden, uitdrukkingen, klanken, vormen en constructies die algemeen bruikbaar zijn in het publieke domein in het hele taalgebied en in alle situaties. Denk daarbij aan woorden als *appel, hond, mooi, maar* en *spelen* of uitdrukkingen als *iemand de hand boven het hoofd houden* of *van een mug een olifant maken*.²²

Het beeld van een ui is veelzeggend, omdat het ondanks de schillen alsnog een sluitende eenheid veronderstelt met een vaste kern. Het verbeeldt een standaardtaal waaromheen andere varianten zich vouwen (dat het een beeld om te huilen is, zal de Taalunie wel niet hebben bedoeld). Indien we het veld van de Neerlandistiek analyseren in relatie tot het principiële onderscheid tussen de natiestaat enerzijds en het urbane of metropolige anderzijds, met als connotatie het onderscheid tussen gemeenschap en samenleving, en in relatie daarmee de strijd om een nieuw soort burgerschap, dan wordt onze analyse gehinderd door de dominantie van een negentiende-eeuws ui-model, waarin nationale cultuurpolitiek de grondslag vormt van de studie der nationale taal en letteren.

Al de verschrikkelijke oorlogen in Europa van de afgelopen honderdvijftig jaar hebben afdoende bewezen dat nationalisme politiek georganiseerde massahysterie is – de voorbeelden daarvan liggen overigens niet alleen binnen Europa maar ook mondiaal voor het rapen. Geen misverstand: de organisatie van nationalisme, als negentiende-eeuws fenomeen, heeft Europa en de rest van de wereld zeker een vorm van politieke mobilisatie gegeven. Dat de politieke organisatie van de staat een cultuur-etnische kern kreeg, was alsnog een vorm van identiteitspolitiek, ook als we dat verbloemen door een term als 'staatsnationalisme'. De droefenis van de zestiende en zeventiende eeuw, dat mensen elkaar massaal afslachten of verminkten vanwege religieuze overtuigingen, werd vervangen door de droefenis dat mensen elkaar over de kling joegen, in stukjes bliezen, verbrandden, of verstikten vanwege het feit dat ze ergens anders geboren waren, of uit andere ouders, of vanwege het feit dat ze anders oogden, of hun leven anders vormgaven. Ook al was in veel gevallen dat alles slechts voorwendsel om gewoon het winkeltje of de spaarrekening van de burens in te pikken, het gebeurde onder het zingen van een cultuur-etnisch 'gloria'. Indien de zuivering niet gewelddadig plaatsvond, dan was het door afgedwongen integratie, die het resultaat was van collectieve disciplineren, die in het onderwijs mogelijk werd gemaakt door een standaardtaal en een standaardcultuur.

In dat laatste vindt de Neerlandistiek haar eerste politieke grondslag, zowel in Nederland als in Vlaanderen. Opnieuw: in beide gevallen maakte de opdracht die de Neerlandistiek meekreeg niet alleen nationalisme mogelijk, maar ook emancipatie. Vlaanderen emancipeerde zich in nieuw zelfbewustzijn uit haar treuri-

22 Zie http://taaladvies.net/taal/advies/tekst/85#de_taal_als_een_ui.

ge, half-onmondige staat ten opzichte van het toen dominante, rijkere Wallonië. In Nederland maakte de natiestaat emancipatie mogelijk van allerlei groepen die voorheen in hun regio gevangen zaten. In beide landen had die emancipatie wel een Janushoofd in relatie tot een kolonialisme waarvan de grote spurt niet eerder plaatsvond dan in de tweede helft van de negentiende eeuw. De installatie van gespecialiseerde leerstoelen Neerlandistiek in met name die tweede helft is geen toeval. De nationale taal werd standaard voor een mondiaal netwerk van appropriatie, onderdrukking en staatscontrole, van Congo tot Nederlands-Indië.

Na de Eerste Wereldoorlog en tot in de jaren vijftig van de voorgaande eeuw werd die eerste, nationalistische grondslag van de Neerlandistiek vergezeld, en soms overvleugeld door een politiek-maatschappelijke grondslag: de verschillende vormen van emancipatie in het kader van de christen- en de sociaaldemocratie. Me beperkend tot Nederland: de verzuiling van Nederland en de Neerlandistiek diende hier de profilering en emancipatie van arbeiders en katholieken. Meerdere zuilen worstelden nog wel met de emancipatie van vrouwen, maar vanaf de jaren vijftig en tot aan de jaren tachtig, toen het zuilenbestel omging, faciliteerde de Neerlandistiek verdergaande emancipatie voor vrouwen, of breder, de genderrevolutie, en hielp ze het culturele veld ontdoen van verstarde hiërarchieën, zoals de verstarde scheiding tussen generaties.

De *Wet op het voortgezet onderwijs*, wvo, de Mammoetwet, die op 1 augustus 1968 zijn beslag kreeg, had algemene vorming als kerndoel, op alle niveaus, en binnen die algemene vorm speelde het Nederlands, en derhalve de Neerlandistiek, een primaire rol. De late jaren zestig en navolgende jaren zeventig van de vorige eeuw, in het Italiaanse veld ook wel de periode van het *precario bello* gedoopt, is de periode van 'het ludieke': het hoogtepunt en tegelijk de zwanenzang van deze ontwikkeling. De ijzeren kooi van de moderniteit, of wat Richard Sennett (2005) de 40-40 maatschappij noemde – veertig jaar lang veertig uur per week braaf werken waarna je een paar jaar pensioen mag vieren – werd hier aangevallen vanuit en met behulp van cultuur. In de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw is cultuur niet zozeer de *Nederlandse* cultuur, maar het ludieke speelveld van waaruit mensen proberen te ontsnappen aan een industriële dwangbuis: de opstand van de 'homo ludens'. In plaats van boterhammen in de lunchtrommel biedt Fluxus, bijvoorbeeld, een *Concert voor belegde broodjes* (Kurhaus 1964).

Die spelende mens is een kort leven beschoren als eind jaren zeventig weer eens crisis toeslaat, want crises drijven het kapitalistische systeem. Toch zal het er een worden met onverwachte effecten. De neoliberale revolutie die vanaf de jaren tachtig plaatsvindt, is een vaarwel aan de staat als Vader, en tal van publiek gegarandeerde instituties zullen vanaf dat moment uitbesteed gaan worden, op een of andere wijze, aan de markt. Wie vanuit de Geesteswetenschappen beweert dat de neoliberale attitude of marktwerking geen pas geeft in een academische context, of een gevaar vormt voor de studie van cultuur, heeft het politieke kernprobleem niet in beeld. Een staat die zich terugtrekt kan niet tegelijk de garantsteller zijn van een nationale cultuur. Het is hier van tweeën een. In de neoliberale context worden de geesteswetenschappen niet bedreigd door marktwerking, maar door het feit dat zij zich hebben laten beroven van hun politieke grondslag. De vraag is dus wat de politieke *taak* is van de Neerlandistiek in de huidige omstandigheden. Dat vraagt, nogmaals, dat helder is wat het 'Neerland' in 'Neerlandistiek' behelst.

Toen in de negentiende eeuw de centrale vraag was wat de Nederlandse constitutie was in internationaal verband, was het antwoord: een eigen natiestaat. Als nu de centrale vraag is wat de Nederlandse constitutie is in internationaal verband, dan is het antwoord: een krachtig urbaan centrum met een eigen specifiek karakter, ademend door allerlei migratoire stromen, in omringende regionale gebieden. In relatie daarmee is de neoliberale revolutie niet alleen een afscheid van vadertje Staat, maar doet die zich voor in een Nederland dat politiek gezien basaal is veranderd in een urbaan centrum dat zich verhoudt tot verschillende regio's, nationaal en internationaal.

De Neerlandistiek zal zich in dit kader ofwel fundamenteel moeten heruitvinden of gewoon kunnen fuseren met andere disciplines. De wetenschappelijke houding in het veld werd door Van Oostrom twee decennia geleden nog als volgt geschetst:

De goegemeente van het vak lijkt zich voorlopig eigener beweging wel te bevinden rond het kampvuur van de historiserende benadering, waarvan nog altijd een behaaglijke gloed uitgaat. (Van Oostrom 1997: 65)

Het was een beschrijving die mij in zijn apolitieke aard deed denken aan het liedje van Paul van Vliet: 'Veilig achterop bij vader op de fiets'.²³ Als dergelijke behaaglijke historisering nog steeds de kern is van de Neerlandistiek, dan ligt het voor de hand te fuseren met de discipline waar de Neerlandistiek zich ooit van afscheidde: de studie der geschiedenis, waarvan de Nederlandse geschiedenis en haar taal een onderdeel vormen.

Wie over de Neerlandistiek wil denken in relatie tot de niet zozeer behaaglijk gloeiende, maar potentiaal laaiende vuren waarvoor we maatschappelijk staan, kan zich niet langer veilig wanen bij het kampvuur, of achter de rug van vadertje Staat. Er liggen wezenlijke taken voor. Om er één te noemen: Hoe kan een in veel opzichten conflictueuze en daardoor ook spannende maatschappij toch door een soort van 'wij' dynamisch en levendig bijeen worden gehouden? De verschuiving van randstad naar ringland, of de verandering van randstad in een internationaal urbaan rad, heeft gevolgen voor de Neerlandistiek indien ze een rol wil spelen in het huidige krachtenveld. Ze zou zich kunnen gaan richten op dynamieken tussen verschillende vormen en gebruiken van 'het Nederlands'. Zo het dan nog om 'het' Nederlands gaat, dan is dat niet langer een instrument van standaardisering en disciplineren, maar van dialogisering, van profilering, van strijd en verschil.²⁴ Ik stel het Nederlands hier voor als trefpunttaal of podiumtaal: een taal die het podium vormt waarop we elkaar politiek, dus in conflict, treffen – in het besef dat er veel is (meer dan taal) dat een 'ons' bijeenhoudt.

Het zou wat de Letteren aangaat een andere geschiedschrijving opleveren als we die zouden schrijven vanuit dit perspectief. In dat kader zou Nederland, wat mij aangaat, iets zijn om voor te vechten, of om van te houden, als een entiteit die in staat is gebleken mensen voor vele eeuwen samen te laten leven in hun politiek, dat wil zeggen spannend, conflictueus, kleurrijk en slechts ten dele oplosbaar verschil.

23 'Veilig achterop bij vader op de fiets' was de titel van de lezing die ik op het symposium, maart 2017, in Nijmegen gaf.

24 Dat was ook het punt in het misschien wat onderbelicht gebleven artikel van Hans Demeyer en Sven Vitse (2014).

In dat kader is de oproep tot werkelijke diversiteit die zich inmiddels in tal van organisaties voordoet ook hier ter zake. Een vergadering van Neerlandici die niet zelf een vergaand kleurrijk gezelschap is, maar een dominant wit, is geen schande. Het is wel een niche, de niche misschien van een studie die zich historiserend warmt aan het vanouds bekende kampvuur. Voor wie de maatschappelijke vuren aan wil, is het een achterhoede depositie. Achterhoedes moeten er wezen, maar voor wie het front zoekt is een veel grotere diversiteit van wetenschappers een vereiste. Die diversiteit is een formele kwestie. Het is geen kwestie van 'uitspreken over', maar van *formele* verandering. Zo'n formele diversiteit kan alleen worden gerealiseerd in samenhang met een heldere politieke taakstelling; een werkelijk heden-daagse.²⁵

Bibliografie

- Van Alphen & Korsten 2004 – E.J. van Alphen & F.W.A. Korsten (red.), 'Hoe verder? Toekomstperspectieven in de Studie van de Nederlandse Letterkunde'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120 (2004) 4, p. 289-297.
- Appadurai 1990 – A. Appadurai, *Modernity at Large. Cultural Dimensions of Modernization*. Minnesota, 1990.
- Barber 2013 – B. Barber, *If Mayors Ruled the World. Dysfunctional Nations, Rising Cities*. New Haven, 2013.
- Barber 2017 – B. Barber, *Cool Cities. Urban Sovereignty and the Fix for Global Warming*. New Haven, 2017.
- Couttenier & Verschuere 2013 – P. Couttenier & W. Verschuere (red.), *Hendrik de Veroveraar. De wereld van Conscience / Conscience in de wereld (1812-2012)*. (= Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde 123 (2013) 2-3); zie ook www.verslagenenmededelingen.be.
- Couwenberg 2014 – W. Couwenberg, 'Heeft het Nederlands als cultuurtaal nog toekomst?' In: *Ons Erfdeel* 2 (2014), p. 20-27.
- Couwenberg 2016 – W. Couwenberg, 'Nederlandse Taalunie en Nederlandse identiteit'. In: *Civis Mundi*, juli 2016.
- Demeyer & Vitse 2014 – H. Demeyer & S. Vitse, 'Revanche of conflict? Pleidooi voor een agonistische literatuurstudie'. In: *Spiegel der Letteren* 56 (2014) 4, p. 511-538.
- Van Dieren 2017 – W. van Dieren, 'De hoogste tijd om een nieuwe kustlijn te bouwen'; <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/09/27/de-hoogste-tijd-om-een-nieuwe-kustlijn-te-bouwen-13219746-a1575052>.
- Van Dijk 2016 – M. van Dijk, 'Fuck de literaire canon?'; <https://michellevandijkschrijft.nl/2016/01/18/fuck-de-literaire-canon/>.
- Fraeters 2004 – V. Fraeters, 'Medioneerlandistiek in context: literair-historici op zoek naar Hermes en Philologia'. In: E.J. van Alphen & F.W.A. Korsten (red.), 'Hoe verder? Toekomstperspectieven in de Studie van de Nederlandse Letterkunde'. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120 (2004) 4, p. 298-308.
- Grunberg 2017 – A. Grunberg, 'Voetnoot'. In: *de Volkskrant*, 11 februari 2017.
- Hemel 2015 – Z. Hemel, 'Voorbij antistedelijke sentimenten: naar een nieuwe grootstedelijke Europese familie'. In: V. Mamadouh, & A. van Wageningen (eds.), *EU@Amsterdam: een stedelijke raad*. Amsterdam, 2015, p. 119-124.
- Holston 1996 – J. Holston (ed.), *Cities and Citizenship*. Duke University Press, 1996.
- Honings, Van Kalmthout & Rutten 2018 – R. Honings, A.B.G.M. van Kalmthout & G. Rutten (red.), *Language, Literature and the Construction of a Dutch National Identity (1780-1830)*. Amsterdam, 2018.

²⁵ Ik dank Kornee van der Haven, Sarah Badwy, de redactie van *TNTL* en de peer-reviewers voor hun kritische reflectie en aanvullende opmerkingen.

- Huitema e.a. 2006 – D. Huitema, S. Meijerink, J. Ragetlie & B. Steur (red.), *De boel bij elkaar houden. Essays naar aanleiding van het Festival der Bestuurskunde 3.0*. Amsterdam, 2006.
- Humbecck, Absillis & Weijermars 2016 – K. Humbecck, K. Absillis & J. Weijermars, *De Grote Onleesbare. Hendrik Conscience herdacht*. Gent, 2016.
- Kloek & Mijnhardt 2001 – J. Kloek & W. Mijnhardt, 1800. *Blauwdrukken voor een samenleving*. Den Haag, 2001.
- De Lange 2013 – H. de Lange, 'Het is nu weer tijd voor iets nieuws'. In: *Trouw*, 19 oktober 2013; zie <https://www.trouw.nl/home/-het-is-nu-weer-tijd-voor-iets-nieuws-~a469b7od/>.
- Lefebvre 1968 – H. Lefebvre, *Le droit à la ville*. Parijs, 1968.
- Mouffe 2005 – Ch. Mouffe, *On the Political*. Londen/New York, 2005.
- Mouffe 2013 – Ch. Mouffe, *Agonistics. Thinking the world politically*. Londen, 2013.
- Nussbaum 1997 – M. Nussbaum, *Cultivating humanity. A classical defense of reform in liberal education*. Cambridge, 1997.
- Nussbaum 2016 – M. Nussbaum, *Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities*. Updated version. Princeton, 2016.
- Van Oostendorp 2016 – M. van Oostendorp, 'Weg met de literaire argumenten'. In: *Neerlandistiek.nl*; <http://nederl.blogspot.nl/2016/01/weg-met-de-literaire-argumenten.html>.
- Oosterbaan 2007 – W. Oosterbaan, 'Ze kunnen het, ze willen het: een nieuw huzarenstukje'; <https://www.nrc.nl/nieuws/2007/11/10/ze-kunnen-het-ze-willen-het-een-nieuw-huzarenstukje-11426731-a983955>.
- Van Oostrom 1997 – F. van Oostrom, 'Van toen en nu en straks: De studie van de Middelnederlandse letterkunde'. In: J.W. de Vries (red.), *'Eene bedenkelijke nieuwigheid'. Twee eeuwen neerlandistiek*. Hilversum, 1997, p. 54-68.
- Rancière 2010 – J. Rancière, 'Ten Theses on Politics'. In: *Theory & Event* 5 (2001) 3.
- Rancière 2010 – J. Rancière, *Dissensus. On Politics and Aesthetics*. Ed. en vertaling S. Corcoran. Londen, 2010.
- Van Sas 1996 – N.C.F. van Sas, *Talen van het vaderland. Over nationalisme en patriotisme*. Amsterdam, 1996.
- Van Sas 2005 – N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit 1750-1900*. Amsterdam, 2005.
- Sennett 2005 – R. Sennett, *The Culture of the New Capitalism*. New Haven: Yale University Press, 2005.
- Simpson 2006 – P.A. Simpson, *The Erotics of War in German Romanticism*. Lewisburg, 2006.
- Van der Velden 2012 – Ch. van der Velden, MSc, NJR het Bureau, 'Jongeren, de Nederlandse taal en participatie'; http://taaluniversum.org/sites/tuv/files/downloads/rapport_jongeren_taal_participatie_def.pdf.
- Weijts 2016 – Ch. Weijts, 'Die boekenlijst is misdadig'; <https://www.nrc.nl/nieuws/2016/01/18/die-boekenlijst-is-misdadig-fuck-de-canon-1580663-a910085>.

Adres van de auteur

Leiden University Centre for the Arts in Society
Doelensteeg 16
2311 VL Leiden
f.w.a.korsten@hum.leidenuniv.nl

Indienen van kopij

Kopij wordt bij voorkeur ingediend als attachment bij een e-mail. Bij toesturing via gewone post dient de kopij te worden ingeleverd op twee prints, met vermelding van het aantal woorden. Behoud altijd zelf een kopie van de kopij.

Door de redactie aanvaarde kopij geldt als definitieve tekst. Wijzigingen in de drukproeven, anders dan verbeteringen van zetfouten, kunnen de auteur in rekening worden gebracht door de uitgever.

Met het inleveren van kopij geeft de auteur toestemming voor digitale publicatie op de website van *TNTL* en van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL).

Omvang

De maximale omvang van een artikel bedraagt 10.000 woorden, inclusief noten en bibliografie. Het artikel dient te beginnen met de titel en de auteursnaam, gevolgd door een samenvatting in het Engels van ten hoogste 100 woorden. Vermeld na de hoofdtekst het adres van de auteur. Indien gewenst kan ook het e-mailadres worden vermeld.

Een boekbeoordeling beslaat in de regel 750-1500 woorden. Deze begint met een titelbeschrijving van het besproken werk (uitgever, ISBN en prijs vermelden) en eindigt met de naam van de bespreker.

Richtlijnen voor het te hanteren verwijzingssysteem en voor de opmaak van de kopij zijn te vinden op de *TNTL*-website, www.tntl.nl.

Overdrukken

Auteurs van artikelen ontvangen een papieren exemplaar en een elektronische overdruk van hun artikel. Auteurs van een boekbeoordeling of een signalement ontvangen een elektronische overdruk van hun bespreking.

Wie het geheel overziet, zal constateren dat de letterkundige neerlandistiek haar disciplinaire grenzen stevig heeft opgerekt. De hier bestudeerde letterkundige onderzoeksoBJECTEN worden niet alleen vanuit de literatuurwetenschap benaderd, maar evengoed vanuit de kunstgeschiedenis, de *digital humanities*, de onderwijskunde en de politieke filosofie. Alleen al in dat opzicht is de letterkundige neerlandistiek allesbehalve stervende: door de vele manieren waarop we de Nederlandse literatuur benaderen, is de studie ernaar wellicht vitaler dan ooit.

